

sutt, mint Zalaegerszegen is, kinevezett polgári alkalmazotti hely lett. Kérelmemre leszereltek. 1984-ig voltam a HEMO igazgatója. 1984-ben kezdtek szervezni a zalaegerszegi katonai kollégium felállítását. Megpályáztam a kollégiumigazgatói helyet azzal, hogy visszakerülök hivatásos állományba. Így is történt. 1984 decemberétől 1990 december elsejei nyugdíjazásomig voltam a zalaegerszegi katonai kollégium igazgatója.

Fontos leírnom, hogy bárhol szolgáltam, mindig építettem. A zalaegerszegi ezrednél volt először 700 férőhelyes színház- és moziterem, zárt láncú televízió. HEMO-igazgatói munkámból három év azzal telt, hogy átépítettük az épületet, közben a várostól kapott ideiglenes épületben működtünk. Mikor kollégiumigazgató lettem, a sereg megvette az állami építőipari vállalat

tízszintes munkásszállóját, ezt építettük kollégiummá úgy, hogy már közben a gyerekek is benn laktak.

Most nyugdíjas éveimet élem, 1999-ben újból megszülettem egy infarktus után. Nagyon szeretem a természetet, hosszú éveken át vadásztam, ma már csak horgászok, de ezt tizennégy éves korom óta teszem. Szerető családban élek, kellemes környezetben. Legfontosabb feladatomban azt tekintem, hogy az 1991-ben megkezdett nagy családi találkozók rendszerét fenntartsam és működtessem. A 15. Koncz-találkozó akkor lesz, amikor én hetvenéves leszek.

Köszönöm a megiszteltetést!

Kis Pintér Imre

irodalomtörténész (Budapest, 1941. június 1.)

(Képzelt riport hetvenévesen)

Kérdés: Gondolta-e fiatalon, hogy megéri majd ezt az életkort?

Válasz: Nem igazán. Gyermekkoromban egy jósnő ötvenhét évet jósolt nekem.

K. Miért lett irodalmár?

V. Élveztem a könyveket, sokat olvastam, de a döntő mozzanat alighanem az lett, amikor középiskolás éveimben megigézett egy Ady Endre nevű szupernóva. Életre szólóan. Az ő versei körvonalazták azt a virtuális életet, amelyet akkor, az ötvenhat utáni keserves országban, a leghitelesebbnek éreztem. Mögöttük, mellettük pedig fölsejlett valami élő szervezet, egymást feltételező és

egymásra épülő csodás birodalom. Máig ilyennek gondolom és szeretem a magyar irodalmat.

K. Akkor miért Füst Milánnal foglalkozott elsősorban?

V. Ez tanáros kérdés. Mondjuk azt, hogy kissé jobban megismerve a szereplőket és a tényeket, számomra a legvonzóbb maradt a Nyugat első, nagy nemzedéke. A legnagyobb egyéniségek között kellett lennie, volt is szellemi kapcsolat, még ha sem ők, sem mi nem tudtuk, hogy mi legyen az pontosan. Hiszen mindőjük más volt és másként szuverén. Füst Milán súlyát is éreztem, de mintha végképp nem illett volna közéjük. Úgy gondoltam, először őt kell megfejtenem, hogy a titok lényegéhez hozzáférhessek.

K. És ez sikerült?

V. Azt hiszem: igen.

K. Könnyen érte el a céljait? Végül is kritikáival nevet szerzett a hazai irodalmi életben.

V. Ha az írásra és a publikálásra gondol, ezekre sokáig kevés lehetőségem volt. Az egyetem után műszaki könyvtárosként dolgoztam hét évig, közben nem volt lakásunk. Három gyerekünk született családi albérletbe. Amit mégis írtam, annak megjelenéséért is meg kellett küzdeni. A mából visszanézve az a világ alig érthető, legfeljebb Cseh Tamás dalaiból. Az viszont hasznos volt, hogy – bár kényszerűen – kikerültem a tanult és szinte kötelező irodalmi sztereotípiák hatása alól. Aztán 1971-től aspiránsként három évig taníthattam az ELTE huszadik századi magyar irodalom tanszékén. A tanítással tanultam a legtöbbet magam is. Innen kerültem jó tizenöt évre az MTA Irodalomtudományi Intézetébe.

K. Kritikusként volt-e ars poeticája?

V. Volt az is, a körülmények is alakították. Az igazi kritikus a művek értelmezőjeként maga is művész. Másrészt, mint a színésznek, mindig az adott közönséget kell meggyőznie. A kortársaimról írtam, különös gonddal a saját nemzedékemről. Őket szerettem volna értékelni és minél inkább helyzetbe hozni a tehetségeket.

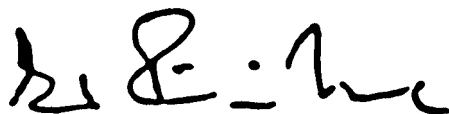
K. Nem befolyásolta a mélyben már akkor is feszülő népi–urbánus ellentét?

V. Nem szeretem ezt a kifejezést, egyszerűen mert hamis, akkor is, most is. Irodalomtörténeti terminusként persze létezett a múlt század harmincas éveiben. De anakronisztikus használata valójában rágalmazás, mert a nemzeti öntudatot szeretik elfedni vele. A nemzet létező közösség, a magyar nemzet létében fél évezrede veszélyeztetett. Sok más nemzettől eltérően történetileg úgy alakult, hogy nálunk jórészt az irodalom teremtett nemzeti öntudatot. Továbbmegyek, a magyar kultúra alapvetően irodalomközpontú, éppen mert legjava íróink, költőink a nemzeteszemből teremtettek maguknak igazi transzcendenciát, és ennek a *szellemi* princípiumnak a szolgálatát vállalták föl önkéntes kényszerből, rendre, kultúrhistóriánk legnagyobbjai. Íróvá lettek a nem írók is, Széchenyi például. De vissza a kérdéshez. A mi életünk igazi rákfenéje a bolsevik zsarnokság volt, mellette eltörpültek az irodalmi tájékozódás egyéb irányai. Én is a szembenállásban kerestem közös nevezőt, és bár mindvégig a folytonosság híve voltam, vagyok, azért büszke voltam irodalmunk legendás világirodalmi nyitottságára is.

K. És az utolsó húsz év? A rendszerváltozás után szinte semmit sem írt.

V. Hát igen. Végül is ki kell mondani a csalódást is, az írástudók árulását, ama „közös nevező” illúzióvá válását. A ránk szakadt szabadságban a magyar

értelmiség, az írók nagy többsége is fölmondta a szolgálatot. Átvittem és szó szerint is: a nemzet, a közönsége szolgálatát. A helyzetfelmérés és romeltakarítás helyett érthetetlen és értelmetlen magánháborúk következtek. Az értelmiségi elit az amúgy is súlyosan amnéziás és demoralizált társadalomra a még megmaradt befolyását is eltékozolta. Nem részletezem, átéltük valamennyien. Nekem személy szerint még szerencsém is volt, mert lapszerkesztő lettem, előbb a heti Magyar Naplónál, majd közel húsz évig a Kortárs főszerkesztője. Sértésből, rágalmából, bojkottból, barátságok megszakadásából nekem is bőven kijutott, de működött egy kis műhely, amit, ha sok kínlódással is, mégiscsak sikerült életben tartani. És ami – remélem – gyakorlatilag valamennyivel mégiscsak hozzájárult a tisztázódáshoz. Akkor is, ha a *teljes magyar irodalom* „adott közönsége” pillanatnyilag még most is szünetel.

Kó Pál

szobrász (Perespuszta, 1941. június 2.)

Önarcmás (Ceruza-rajz 2010. 09. 02)

Így a vége felé, már csak-csak másképpen látszik a világ gyémánttengelye.

Most, hogy így meghaltam, s lám, úgy néz ki, mégsem haltam meg igazán.

Van még miért élnem?! Istennek terve van velem... így okoskodtam 2006. április 21-én a Merényi Gusztáv Kórház kórtermében. Kezdtém magamhoz térni. Hát jó. Akkor csinálom tovább. Feltámadok.

*

Réges-régen arra gondoltam, elmegyek innen, Hevesről. Bejárom az országot, a világot, mint régen a szabólegények, és sok mindent összegyűjtve, megismerve térek vissza He-

vesre. Ide, ahol születtem és ahol Édesapám, nagyszüleim, Béla és Anna, József és Ilona nyugszanak a temetőben. Itt él kedves Édesanyám, és így közelebb leszek hozzájuk.

Túl két házasságon, harmadik feleséggel, volt növekedéssel, Halassy Csillával visszakerültünk a Maczky nagy-

apámék által épített HÁZ-ba, Hevesre. Ez a HÁZ 1908-ban épült, és rengeteg lakója volt a háború alatt.

*

1944-ben Hevest kitelepítették, mert itt volt Malinovszkij marsall főhadiszállása. Maczky nagymamám eladta a HÁZ-at, így minékünk menni kellett. Édesapám börtönben ült, 13

évre ítélték a szocialista rend megdöntéséért.

Az 1956-os magyar forradalmat ellenforradalomként élték meg Kádár Jánosék. Na.

Nélkülöztünk Édesanyámmal, de éltünk, ahogy tudtunk. Rokonaink és sok kedves barátunk segített minket ebben. Áldja meg őket a Jóisten.

Múltak az évek.

A HÁZ-ba közben lehoztam a szobraimat, rajzaimat, és Heves akkori vezetője, a nagyszerű ember, Kontra Gyula tanácselnök, történelemtanár támogatásával állandó kiállítást rendezhettem be. Glatz Ferenc, az MTA elnöke avatta fel. Mi Budapesten laktunk, és úgy jártunk le Hevesre, ahogy tudtunk. Én tanítottam, Csilla tanult, és vártuk a jó időt. Az még ízesül ide: Hevesen 1986-ban növendékeimmel megalapítottuk a főiskola művésztelepét. Ebben Kerek László és Tóth László barátaim segítettek. A régi községháza épületét közben szépen rendbe hozták, és ideköltöztették a Helytörténeti Gyűjteményt. Ez maga a csoda, mert egy kosárfonó tündér (Hegedűs Bélának hívták) összegyűjtött kincseit a városra hagyta. Ez olyan, mintha Lázár Ervin írta volna.

Az okos és kedvesen szerény Gyimesiné Gömöri Ilonka muzeológus rendezte meg az anyagot, remekül. Ebből a káprázatból érkezik meg a látogató abba az énáltalam megmintázott, megfaragott és összerakott világba, amit *életszeletnek* nevezek. Azért is hívom így, mert a munkáim sokfelé élnek ezen túl is. Köztereken, közintézményekben, magángyűjteményekben, múzeumokban és persze külföldön is.

Sokfelé álldogálnak és házfalakon kapaszkodnak, pihennek, sőt bemennek a templombelsőkbe, ravatalozó elejére, magánházak, szállodák,

banképületek, kórházak kertjében kapnak helyet. Ezek a munkák szívből fakadtak, igényesek, művesek, értéket hordozóak. Legtöbbször – s ez Szuromi Lajos tanár uram tanítása – tartozik hozzájuk egy történet is.

Az egyik ilyen elmondhatóságot most idebiggyesztem, mert tipikus.

Mind a két felnőtt gyermekem – édesanyjuk nagyszerű festőművész, Péterfy Gizella (második feleségem) – a Kölcsey Gimnáziumba járt, és ott érettségiztek.

Igaz, Virágocska (1972) kicsi kerülővel, mert először a Radnótiába intézte el magának a felvételt és továbbtanulását. Nagyfiam, Boldizsár (1969) ekkor még esendőbb volt, neki még mi, szülők iparkodtunk segíteni. A történet úgy fejlődik tovább, hogy egy napon mind a két gyerek nagy titokzatosan közölte velünk, szülőkkel, menjünk be az igazgatóhoz, dr. Bátorfy Józsefné (Marika) hívására. Fontos és sürgős!

Én mentem be Marikához. Közölte velem, szeretné megrendelni Kölcsey Ferenc, a Himnusz költője szobrát. Kérdezte, hogy kell ezt csinálni?! (De nagyon gyorsan, ha nem haragszom, mert az úgy sürgős.)

– Mi történt? – kérdeztem.

– Itt járt a francia elnök, Francois Mitterrand – mivel az iskola kétnyelvű! –, és sokáig állott némán a Kölcsey-portré előtt, majd hozzám lépett és azt mondta: „Kedves Asszonyom, én nem ilyenek képzeltem a Himnusz költőjét!” Rögtön intézkedtem, és kérem magát, készítsen terveket, készüljön el a szobor.

Török Péter tájépitészt és barátját, Fazakas Gábor építészt kértem tervezőtársaimnak. A szép szecessziós épület folyosójába költöztünk be.

Kölcseyt úgy mintáztam meg, amint Pozsonyba megy az országgyűlésbe mint fiatal jurátus, karddal az oldalán. Szerényen, lehajtott fejjel, de elszántan. Az a lehajtottfejjűség arra is jó volt nekem, hogy a szem megoldása kézenfekvővé vált.

A szobor elkészült, s mielőtt átvittük a végleges helyszínre, ide, az Epreskertbe tettük ki.

Szatmárnémetiből épp itt járt ekkor jó komám, Muzsnay Árpád. Azt mondta: – Hallgass ide, Lujos, én ezt a Kölcseyt átcsempésem valahogy a határon, mert ennek Szódemeteren kell állania. Kölcsey ott született. A kardot fölösleges rátedd, azt azonban ellopják.

*

A Csoóri Sándor vezette Magyarok Világszövetségén belül igény volt a csonkolt országrészek és a szóránymagyarok képző- és iparművészeinek vezetőre, így igazán nagy öröömre – távollétemben! – megválasztottak elnöküknek. Igen nagy szavazattöbbséggel! Erre igen büszke voltam és vagyok ma is, mert ez nem volt gyakorlat ez idő tájt.

Igy aztán – a Jóisten segítségével! – meglátogattam a kollégiumot Dunaszerdahelytől Zentáig. Temesvárra pont a román forradalom után két nappal érkeztünk, két busszal.

Vezetőnk az edinburghi fesztivál igazgatója, Richard de Marco úr volt.

„Érdekelnek a forradalmak” – mondta egy házak által zárt téren, ahol a pestis emlékére Mária-szobrot emeltek. Itt azután egy valóban szőke, svéd énekesnő szemerkélő esőben elénekelt a *Requiem a Földért* című gyönyörű ariát.

A könnyeink nem látszottak, hiszen Isten irgalmas volt, ő is velünk együtt sírt (az egésztest videóra vették).

Az első feleségem egy szép, vékony, barna szemű, III-os gimnazista kislány volt: Leelőssy Évike. Éppen a féltestvéréért ment a Bajza utcai óvodába, Gusztikáért, amikor megpillantottam. Nagyon finom, jól öltözött volt, és vidámnak, ám társtalannak, szabadnak tűnt.

Hamarosan szülői engedéllyel feleségül kértem. Az esküvő Szentendrén volt. Fogtam egy tatabányai bányász-házaspárt tanúnak, meglepődtek, de vállalták. Utána ittunk egy korsó sört. Visszafelé hajóval jöttünk. Megvettem egy virágosstandot, és Évire szórtam az egészset. Boldogok voltunk. Kacagtunk hazáig.

Nemsokára Évike babát várt, de az édesanyja józanul ecsetelte a jövőnket: „Se lakásotok, se állásotok, fiatalok vagytok, gyereket ide, ebbe a másik fél szobás lakásba nem vállalhattok!”

Igaza volt. Évi amúgy nagyon tehetséges színésznőnek indult. Ebben az időben ezerszer láttam a *Mózes* és *Az ember tragédiáját*. Marton Endre igazgató, rendező úr behívatott az irodájába. Arra kért, igyekezzek a kicsi feleségemre hatni, legyen pontos, tanuljon, iparkodjon, mert ő úgy látja – a fülemhez hajolt és halkán súgta –: „Ez a lány egy Jászai Mari. Bejuttatom a főiskolára, ha szót fogad.”

Sajnos az élet kegyetlen! Évi nem tudott pontos lenni, később sem. Egy igazi kabóca volt, ezután is. Még kapott egy szép szerepet Huszárik Zoltól *Szindbád* című filmjében Ő játszotta Ruttkai Éva fiatal változatát (ha akarom, igazán főszereplő!).

Az élet ment tovább, a főiskola éveit zajosan teltek, sok munkával és sok szerelemmel, Musti Margit, Évi és Gizi és Krisztina és katonaság és Gizi ismét.

Dolgoztam műhelyekben, épületeken és temetőken. Utakon, tereken és kastélykertekben. Vidéken és

a fővárosban. Restaurátor kisinasként én voltam a lift a Miklós-torony munkálatainál, a Hiltont később tervezte meg Pintér Béla építész úr (statikus Vadász Éva, mellesleg vívónő és olimpiai kerettag, Gizi osztálytársa volt).

Ekkor én Görömbei Imre bácsi brigádjában dolgoztam, aki távoli rokonom is volt a felesége révén. Fáy Erzsike finom, pici fehérszínű volt, gyönyörűséges és hatalmas hanggal megáldva. Az Állami Operaház magánénekeseként ment nyugdíjba.

Egy napon az Úri u. 13.-ban dolgoztunk, és egy fiatal régész, dr. Csemegi József mászott fel az állványra hozzánk. „Fiam, te vidéki gyerek vagy – intézte hozzám a mondanóját –, olyan felelősségteljes munkával. Kérlek, nagyon lelkiismeretes legyél, ez fontos a siker érdekében.” A ház sarkán krétával bejelölt egy 2 m²-es felületet, amit mésvízzel kellett locsolnom hónapokig! Ettől kezdve napi 6–8 órát locsolgattam szünetekkel a felületet.

Csodálatos érzés volt, amikor a régész lebontotta óvatosan a vakolatot, előtűnt egy egyfejű, kettestű oroszlán. Ma is látható az Úri u. 13-as ház első emeleti magasságában az utcai fronton. Csemegi úr megdicsért, levitt az üres házba, és felajánlotta, válaszak lakást a házban, mert ezt nekem jutalomnak szánja. Végtelen boldog voltam.

Sajnos az örömöm nem tartott sokáig, pár nap múlva Imre bácsi, szomorúan monda nekünk a fiatalember, infarktusban meghalt.

*

A katonaságnál is megálltam a helyemet. Édesapám családja révén felmenőim pap, orvos és katona hivatást

űztek. Szerettem katonáskodni. Igaz, társadalmi helyzetem miatt nehezen kerültem be a seregbe.

1960-as éveket írunk. Édesapám „ellenforradalmár”, börtönben van.

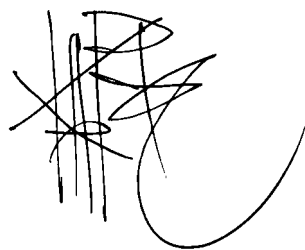
Egy jótevőm – a nevét ma sem ismerem – segítségével soroztak be, a hevesi parkban ezt közölte is velem. Bekerülhet, de minden mozdulatát figyelni fogják és jelentik a hevesi kieg.-nek. 1962 januárjában bevonultam Abasárra, Zalaegerszeg–Nagykanizsa–Nagyatád–Kaposvár–Pécel. Innen szereltem le két év múlva.

Egy kiváló katona vizsgán Szebeni György alezredes, páncélos vitéz megkedvelt, és bevezényelt a kaposvári hadosztályhoz. Itt már kijárhattam a Balázs János képzőművészeti szakkörbe. Megismerkedtem Tamás Laci bácsival, fazekasmesterrel, s az ő révén szinte Kaposvár összes képzőművészt megismerhettem. Bors Pistát, Honthy Mártit, Swierkiewicz Róbert drága családját, Lóránt Jánost, Presics Lujzát és Antalt, Ruisz Gyuri bácsit és Gerő Kázmért, Szabados Jánost és feleségét, Wéber Klárát. Kecskeméti Sanyit végül.

Amióta az eszemet tudom, dolgozom.

Megtanultam Édesanyám mellett azt, hogy akármeddig imádkozunk, csak Ámen a vége, de a munkát el kell végezni!

És még akkor járunk a legjobban, ha jókedvűen fogunk hozzá, akkor jobban is sikerül. Istené a dicsőség!

Bágyoni Szabó István

író, költő, műfordító, újságíró (Bágyon – ma: Románia –, 1941. június 10.)

Cristopher Galovey angol órásmester emlékére, aki sosem járt Aranyosszéken.

Könnyű „kis fityfirittyre” kérték föl szegény „megkomolyodott” fejünket tiszteletre méltó *napútazó* kollégáink. Könnyűre? Semmi az egész, sugallták nem kis ravaszkodással, mindössze annyi, kérem tisztelettel, hogy... mondjuk, egy kalapemelésnyi vagy zsoltármormolásnyi pillanat alatt (már amennyi ebből a XXI. századra megmaradt; de

maximum 70 mánuskettyegésben) csak úgy, soroljuk fel (no, nem iskolás csínytevéseinket, szerelmeink nevét, netán majdani nyomdafestéket látott írásaink címét, hanem:) a minket *hét évtizede* követő templomtornyok csudaságait. De úgy ám, hogy abban élményvilágunk lehetőleg minden, de minden mocanata benne foglaltassék – az első, gyermeki fantáziánkat röptető fogaskerék-camogástól, sejtelmes toronyóralánctól el egészen a vénharangok hatalmasan döbbenetes időkondulásáig.

Ámulás és áhítozás együtt. A hangos, legtöbbször zajosan zűrzavaros történelmi IDŐnkbe nézés és a lélek emlékező CSÖNDjébe feledkezve tisztulás, a pillanat mánusai és az örökkévalóság harangnyelvei egyetlen fedél alatt.

Ennyi! Fityfiritty az egész! Nemde? Végére...

De hiszen ez maga az IDŐ bennünk felejtett darabkáinak a tarkón ragadása, felmutatása – mondom én, 69-en túl –, akár ketyegő toronyóra-szerkentyűk, akár beolvasztásoktól megmenekült harangburáink segítségével kíséreljük is meg. S tennénk mindezt (mármint az idő nyakon csípését) azért a *valamiért*, ami talán csak mibelőlünk, szülőföldközelen bóklászókból halványodott ki, mibennünk vált részben fölöslegessé, de amit – szerencsénkre – sem toronyóráink ketyegéseiből, sem vénharangjaink vészkonngásaiból nem tudott kilugozni még a továbbélés igen-igen maró hatású törvénye sem.

És mi volna ez a *valami*? Fityfiritty az egész! A KELL! Mert kell ám mindég is ketyegni, a múlás suhanó lépteit jelezni kell; mert a magasság szépséges fortissimóit és a mélység fagyos némaságait zengeni-zúgni-érezkelni kell; a feledékenység embereit ébreszteni, hívni, talpra állítani kell! Hogy élhessünk, és méltón, annak a szülőföldnek a közelében, amely útra indított valamikor, s még manapság is követni képes világba röptető útjainkat. Követni, miként toronyóráink ketyegései a magasságok határmezsgyéin átgyalogoló napkorongot – napkeltétől napszentültig. De úgy, hogy belerezdüljön a lélek szépségekre hangolt hajszálrugója.

De hiszen ez a valami maga a CSODATEVÉS, a lehetetlen megkísértése: visszajátszani, a magunk eszközeivel és lehetőségeivel ismételten élővé, jelenvalóvá varázsolni azt a vacakolást (megálmodott vagy históriás kalamajkázás-

kat, elillant szépségeket, elképesztő rútságokat), időt vagy időtlenséget, amely az első szívdobbanástól a „nagyharang” ama utolsó kondulásával kezdődő örökkévalóságig terpeszkedik. Magának az illanó ÉLETNEK a feledhetlenné tétele! Ami, mondjuk ki, a vérbeli művészberek (órászmesterek, lelkes harangozók) ténykedései nélkül, bizony, csak egyetlen mozgásirányt ismerne: az elmúlását!

Bálint Tibor írja egyik kisesszéjében: „A szülőföld az a város, ahol egyszer én is harangoztam... csimpaszkodva a súlyos kötélbe, miközben a diadaltól kiáltozni, a félelemtől pedig jajgatni szerettem volna, hiszen néha úgy érzem, hogy a harang fölkap...”

Szerencsénkre nem sorolható az Olvasók elleni bűnök közé, ha egy 70. éve közelében lévő íróember visszakap valamit ama gyermekkori igazsághitből (akár mákonyba mártott is), mely szerint egyedül az ő „harangkötele” képes a végtelenbe lendítésre... Lendüljünk hát!

De vajon kíváncsi-e manapság valaki e zsugorított „időtöltésre”, e végtelenített ábrázolásra, emlékezésre, a lehetetlen rekonstruálására, amely életeknek, netán életműveknek keresztelt véges idődarabkákban szokott testet öltetni? Prózában, versben, festményekben, rajzokban, netán mozgóképekben, színpadi produkciókban... És amit, Csontváry piktornak hála, csodálatos naputazásként is felfoghatunk. Kell-é ez manapság valakinek?

„Képzeld el azt a toronyórát, fiam – mondta Édesapánk egy istentiszteletről hazatértünkben –, amelyik nemcsak az elmúlt perceket, hanem az eljövendő időt is képes mutatni!” Hááát, azóta sem teszek mást... Azóta másként nézek fel a tornyokra, és naponta elképzelem azt az IDŐT, amely volt is, lesz is, és a mienk lesz – annál inkább, mivel szülőfalum „toronyórát” bizony virgonc kötélmászó mázolóinasok szokták a négy égtáj felé néző falakra pingálni... Az már külön élmény volt, hogy a nap minden szakában a Székely katonaság rétje felőli számlap 6 órát, a Tordai-hasadék felé néző 3-at, a Torockó felé tekintő 12-t, a mi udvarunk irányába pillantó pedig esti 9-et mutatott – a következő meszelésig.

Úgy emlékszem, azzal a szándékkal fogtam tollat a kezembe, hogy ennek a históriás időzavarnak a háta mögé nézzek, és – a magam „percmutatóival” – tapasztalásaimról némi hírt adjak mindazoknak, akik már-már egyfajta „időnkívüliségben” élnek időtlen idők óta.

Fityfiritty ez, kedves barátaim. Nemde?!

Balgósi Szabolcs

Ács Margit

író, szerkesztő (Újpest, 1941. június 11.)

Belőlünk, '41-ben születettekből nem lett generáció; a Nagy Generáció 1945 táján született. Tehát alattunk jártak, kisebbek voltak, bosszantóan fiatalok, mert 1968-ban, a nevezetes évben ők húszas éveik elejére, mi meg a végére értünk. Nekem abban az évben született az első fiam, másfél évre rá a második. Lakásszerzés, adósságok, háziasszonyi mélyvíz, a csecsemők által három-négy órára felszabdalt idő, oltások, krónikus középfülgyulladás – ez egy kontinens, amelyet semmi sem köt össze azzal a kontinenssel, ahol marihuánát szívunk, kommunákban pottyantják világra a gyermekeket, bombákat barkácsolnak a burzsujok ellen, lobogó hajjal és lobogó ingben Indiába zarándokolnak vagy Peruba, cigánykaravánokhoz vagy afrikai törzsekhez csatlakoznak, megszállják az egyetemeket s felszedik a köveket Párizs utcáin. Magyarországon, persze, ez a lázongó kontinens csak igen-igen lekicsinyítve fért el. India? Peru? Párizs? A hetvendolláros útlevelet is csak kevesen kaphatták meg. Hippikommuna? Mely eléldegél a nagyváros hulladékán? Nálunk a bejegyzett munkahely hiánya közveszélyes munkakerülésnek minősült és büntetést vont maga után. Az itteni hulladék sovány összetételéről nem is beszélve. Az egyetemek megszállása? Ott, ahol egy értelmiségi vagy kisiparos származású egyén boldog, hogy egyáltalán felvették? Tomboló zene? Rossz minőségben lelopva a Szabad Európáról, plusz egy-egy becsempé-

szett lemez. Rote Armée Fraktion? Néhány belvárosi zsúrfiú maoizmusa. Szexuális forradalom? Durva, egészségkárosító antibébi-tabletták, ijedt fiatal lányok sorozatos küretjei. Randalírozás a főváros utcáin? Esdeklő instanciázás a politikai hatóságnál nemzedéki folyóiratokért. De még ebben a lekicsinyített vagy inkább beszívárgott formájában is szerve-

zett, öntudatos társadalmi képlet volt a hatvannyolcasok mozgalma. Hogy Nagy Generációnak nevezik magukat, a kontrollvesztő öregedés jele, de kétségtelen, hogy valami igazság általuk öltött formát a hatvanas évek földkerekségén.

Miért? Sokat törtem ezen a fejem. Néhány év múlva, amikor a hippik és az utcaködöbálók zakót és nyakkendőt öltöttek, és beültek az igazgatótanácsokba meg a minisztériumi székekbe, elkezdtem számolni. '45 táján a frontokról hazatért, háborút túlél apáktól születtek. Ezek az ifjú, de tapasztalt emberek vezető posztokra kerültek a gyökeresen újjászerveződő életben. Ha korabeli fényképeket, híradókat néz az ember, elcsodálkozik, hogy mindenki milyen fiatal volt. Az a sok gyerek huszonhárom évvel később pályát akart kezdeni, ám mindenütt ott trónoltak még életerősen, java férfikorban az apáik. A fiak a világ elaggásáról beszéltek, de csak a hatalmat akarták átvenni; forradalmi hatalmat akartak, de beérték a fennállóba való sikeres beilleszkedéssel is. A nemzedékváltási válság szokottnál nagyobbra növeke-

désének joggal feltehető oka a '45-ben egyszerre megtörtént elitcsere, az apák még viruló kora volt. Mélyebb, lényegibb elégedetlenség is átszötte persze a diákmozgalmakat, hiszen az emberi jóhiszeműség is örök, akár a rossz, idealistákra s talán még örültekre is mindig szükség van, akik megszenvedik a történelmet, s jó részük nem is éli túl.

Hogy a válság miért nem jelentkezett a mi színrelépésünkkel? Hiszen izlésben, életvitelben a korszakváltás előszele már a mi lófarkunkat és gombafrizuránkat is lobogtatta. A feszültség miért nem összegződött közösségi formákba, miért nem tudatosult? A nyugati nemzedéktársaink világbirtokló éhségét talán a hidegháborús-atombombás fenyegetés fojtotta el, a miénket a diktatúra leplezetlen arca, amelyet 1956-57-ben, kamaszfővel ugyan, de mégiscsak megismertünk, joviális vagy liberális álarca nem téveszthetett meg minket. Rossz vicc volt számunkra a szalonleninizmus (Keleten, Nyugaton). Mégis beleolvadtunk az új szellemi áramlatokba a hetvenes-nyolcvanas években, a hatalom gyanakvó szemében így hát több nemzedék együtt töltötte be a „nyughatatlan fiatal” nem annyira szociológiai, inkább politikai kategóriáját. Cserhalmi György a minap arra emlékezett a tévében, hogy a rendőrök gyakorta megverték, például mert kora hajnalban üldögélt a Duna-parton. Én arra emlékszem a hatvanas évekből, hogy egy razzian az útítársammal együtt bevitték az őrszobára, mert a fiúnak hosszú volt a haja, nekem meg egy festékes tenyérynym volt a vászonnadrágom ülepén. A fiú reggel kopaszon került elő. Nálam nem volt más ruha. Gyermeteg külsőségekkel küzdöttünk a szabadság illúziójáért. Győzelemnek éltük meg, hogy ez a hatalom embereit ingerli. Ebben nyilván igazunk volt. Hiszen fontos a játék, az

illúzió: nem szabadság, de a szabadságigény bejelentése. Aki nem zupált be, korlátlan ideig fiatal maradhatott, mert nem kapott vezető beosztást, komoly kitüntetést. Nem azért nem nevezték ki sehová, mert politikailag megbízhatatlan, hanem mert, sajnos, még fiatal lenne hozzá. Így pironkodva láttuk a nevünket negyvenen túl, közelítve az ötvenhez a fiatal írók közé sorolva, olykor minálunk is idősebbek társaságában (ez kissé enyhített a szégyenen). Pedig hol volt már a gyermekség, sőt, hol a fiatalság is!

Kilencvenben az ember majdnem ötven. Kicsit bánkodik: ha tíz évvel előbb következik be a rendszerváltás, akkor a hátralevő fél élet még elég lett volna, hogy behozzon mindent, amittől elütötte a rendszer. De öregnek semmiképpen sem érzi magát, hiszen tegnap még fiatal íróként mutatták be a könyvhéten. Ám jönnek a barátai, barátnői, vele egykorúak, hogy megszűnt a munkahelyük, és nem kapnak állást, mert a munkaadóknak nem éri meg őket betanítani, tanfolyamokra küldeni. Nem versenyképesek. Aztán rólam és a hozzám közel álló írókról is kiderült, hogy nem vagyunk versenyképesek, mert nagyon beleragadtunk a magyar hagyományba. Eljárt fölöttünk az idő. Túl öregek vagyunk. A mesterségesen kiváltott infantilizmusból egyenesen a szenilitásba léptetett át bennünket a szarkasztikus kedvű történelem, és ez meghökkentett. De azóta, azaz már húsz éve, teszkek-veszek a szigorú arccal ügető idő háta mögött, naponta eljár fölöttem. Húsz év óta öreg vagyok, és ennek most hasznát láthatom, mert remélhetőleg nem hoz érdemleges változást hetvenedik évem.

A. Cs. Mészáros

Galántai György

művészetkutató művész (Bikács, 1941. június 17.)

Életem első koincidenenciája az volt, hogy Iványi-Grünwald Béla festőművész halála után kilenc hónappal születtem Grünwald György néven. Galántaira a kitelepítések idején apám magyarosította nevünket, Grünwald Béla névmódosítása pedig vallásváltásához kapcsolódott. A vallás kérdése nálam már születésem előtt felmerült, ugyanis anyám terhessége idején elhatározta: ha fiút szül, annak mindenképpen papnak kell lennie. Gondolhatnám, hogy a

papi pálya környezeti adottságok szerinti korrekciója lehetne a festőművészpálya, mint például Vincent van Gogh esetében. Végül is arra a lehetetlen kérdésre kellene választ találnom, hogy miért lettem azzá, ami lettem, miért történt velem mindaz, ami történt, és hogy a vak véletlen játékként miért ne lehetett volna minden máshogyan. Továbbá: lehetne-e a lehetetlen egy új nézőpontból lehetséges?

A környezeti adottságok: 1941, Magyarország, Tolna megye, kis falucska, világháború, orosz megszállás, nagypapa eltűnése, német származás, kitelepítésveszély, kiskereskedő-család, „egyéb” származás, államosítás, szovjet típusú szocializmus, pártállam, kulákprés, feljelentéskultúra, hallgatás- (lehallgatás-, kihallgatás-) kultúra, szocialista realizmus, marxista esztétika, 1956, forradalom/ellenforradalom, kádárizmus, tudományos szocializmus, szocialista demokrácia, 1968, új gazdasági mechanizmus, KGST, hiánygazdaság, rablógazdálkodás, bevásárló turizmus, legvidámabb barakk, érték nélküli társadalom, információhiány, szamizdat, demokratikus ellenzék, létező szocializmus, peresztrojka, glasznosztj, szólásszabadság, rendszerváltozás, címerválasztás, jóvátétel, privatizáció, vadkapitalizmus, a magántulajdon szentsége, megélhetési politizálás, panaszkultúra, globalizáció, popularizáció, internet, informatikai forradalom, információrobbanás, dátumváltás, telematikus társadalom, elektronikus kereskedelem, logisztika, alternatív energia, újrahasznosított anyagok, intelligens gyártás, holon, holarchizáció, integrálszemlélet stb.

Pályakorrekciók: 1956-ban felvételt nyertem a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba, ahonnan még tanulmányaim megkezdése előtt („az ellenforradalom alatt tanúsított magatartása miatt”) elutasítottak. Ezután 1961-ben a székesfehérvári útépítő technikumban szereztem technikus oklevelet, majd a budapesti Képzőművészeti Főiskolán festő-tanár szakon 1967-ben kaptam diplomát.

1966-ban Balatonbogláron rátaláltam egy használaton kívüli temetőkapolnára, amelyet a katolikus egyháztól 15 évre bérbe vettem műteremnek, és ahol 1970–1973 között a nyári hónapokban kiállításokat és eseményeket rendeztem a magyar és nemzetközi avantgárd művészetnek. Ez a tevékenységem kulturá-

lis bűncselekménynek minősült, ezért 1971-től kezdődően állandósultak a kulturális politikai és hatósági zaklatások. Végül mozzanatként 1973 augusztusában a kulturális kormányzat karhatalmi intézkedéssel bezáratta a kápolnát, majd a rendőrség „bizonyítékai” alapján a katolikus egyházat a bérleti szerződés peres úton való felbontására kényszerítette.

Szobrászi életművem darabjai 1975-től kétévenként a dunaújvárosi acél-szobrász-művésztelepen keletkeztek. Például 1979. május-júniusban az Előre brigád hét nagyszerű szakmunkásának lelkes és értő együttműködésével harminchat új „átfunkcionált tárgyat” készítettem. Ugyanakkor egy másik üzemszarnokban elkészült az 1971-es X motívumom alapján tervezett monumentális jelszobrom is, a $1/2 X=V$, melyet végül (politikai okok miatt) csak 1982-ben állították fel a Duna-parton.

Az 1979-es év az intenzív mail art, a kapcsolatművészeti aktivitásom kezdete. Feleségemmel, Klaniczay Júliával elhatároztuk, hogy „intézményesítjük” új tevékenységünket és megalapítjuk lakásintézményünket, az Artpool Archívumot. Megterveztem az Artpool grafikai arculatát, képeslapokat adtunk ki az archívum reklámszövegével, még bélyegzőket és bélyegeket is készítettem. Mivel az Artpoolnak címzett ajánlott küldeményeket a posta nem volt hajlandó átadni, ezért a képzőművészeti szövetségi igazolványomba bejegyeztem az Artpoolt mint művésznevet. Ekkortól jegyezhető a III/3-asokkal való évtizedes „párbeszéd” kezdete, aminek „eredménye” a Történeti Levéltárban olvasható háromkötetes Festő fn. dosszié. Az archívum folyamatos gyarapodását a postai „network”-ben való személyes részvételem tette lehetővé. Az Artpool Archívum fejlődésének jellemzője volt, hogy fokozatosan „keretintézménnyé” vált, és az új projektek által „alintézmények” születtek, pl.: művészbélyeg-, művészkönyv-gyűjtemény, hangarchívum, a periodikus terek, katalógusok és kiadványok: Artpool Rádió (kazettakiadás, nyolc szám), Aktuális Levél című szamizdat művészeti újság (tizenegy szám) stb. A gyűjtemények gyarapítása a projektkiírásokon kívül a saját művek cseréjével történt, vagyis olyan „csereanyagokat” kellett létrehoznom, amelyek a föld túoldalán is érthetőek és válaszra inspirálók, egyszóval nemzetközileg csereképesek voltak, kölcsönösségi alapon.

1992 tavaszán a rendszerváltásnak köszönhetően az Artpool – mint alapítvány – legális intézménnyé, tőlem/tőlünk független jogi személlyé vált, amely Budapest szívében a főváros támogatásával megnyitotta az Artpool Művészetkutató Központot és nyilvánossá tette eddigi munkájának eredményét. A korábbi partizánakció-szerű, megfigyelt és akadályozott, üzött szabadságban végzett, két személyre méretezett szabadidős tevékenységet felváltotta a nyugodtabb keretek között, folyamatos munkaidőben, munkatársakkal, elfogadható anyagi feltételekkel, következetes munkaprogrammal működő valódi rendszerváltó kulturális intézmény.

A munkaprogram: A legutóbbi húsz év időbeli érdekessége, hogy a 2000. évi dátumváltás mintha kettévágta volna a jelent – múltra és jövőre. A kilencvenes évek kutatási témái az Artpoolban a hiányzó iskolai tananyag, a progresszív művészeti múlt meghatározó fogalmai voltak: a fluxus, performance, internet, hálózat/network, installáció, kontextus, majd 2000-től a véletlen, a lehetetlen és a kétség. A kétség mint kettes, már az első szám is volt, és ettől

kezdve 2009-ig a számok határozták meg az éves tematikát. A számok nagy teret nyitottak a művészetben nem használt fogalmaknak, továbbá ahogyan egymás után és egymásból következtek, úgy épült fel egy előre nem tervezhető holarchikus ismeretanyag. A gyönyörű az, hogy az utolsó szám, a kilences után minden előlről kezdődik, ugyanakkor a holarchizáció – az egyre nagyobb egézségek létrehozásának és az előzőek beépítésének folyamata – tovább folytatódik.

Geszler Mária Garzuly

Geszler Mária Garzuly

keramikus (Budapest, 1941. június 17.)

Életrajzom azoknak a külső történéseknek, belső emócióknak, gondolatoknak szövevénye, melyek hosszas küzdelem, keresés, bizonytalanság, félelem és öröm közt testet öltenek. A hideg műterem, az égetések végtelennek tűnő órái, a fáradt test, fájó kéz – csak külső jegyei ennek a belső kalandnak. Az elért mű, a gondolat

megszületése, tárgyasulása utáni idő kongó, üres termekhez hasonló, ahol bolyong a lélek – melynek mélyén egyszer csak a homályból felfénylik valami, zöldre vált a világ és újra megszülettem.

Az írás – jelek sokasága. Írás a madarak V formájú vonulása az égen, a lombok különös rajzolata, kezünk érintése ajtókon és kilincsen, lábunk nyoma a Földön. A vonatok síneket írnak és a gyárak kéményei füst-formákat lélegzenek, kertek bokrai zöld nedvességet suttoznak. Én az életemet írom az agyagba.

A keramikus műhelye mindig csupa por – finoman száll a gipsz, szára-

dó agyag, mázak színes és mérges illata – szeretem az asztalok széklábaktól zsúfolt helyiségeit, gyaluk és szorítók barna seregét – az üveges fénylő, csilingelő műhelyben tükrök és ferde keretek között a világ inog meg talpam alatt – hol élek és ki vagyok – melyik világnak vagyunk tükröképei?

Fatüzes kemencét égetni, harcolni az elemekkel, nehéz téglákkal, fával, hideggel és forrósággal, saját fáradtságunkkal és reménytelenségünkkel – organikus része gondolataim kifejezésének, mely segít belső vízióim megjelenítésében.

A hatvanas években kezdtem fényképezni, hosszú éjszakákon át hívtam elő, változtattam át fekete-fehér felvételeimet. A szürkék, életlenségek, fekete mély vonalak, gyűrődések és barna pacák változó, mindig új halmaza – érzékeltették velem először egy felvétel sokszorosításának felfedező lehetőségét. A képek változása az idők folyamára hasonlított, a térben

és korokban kitártam karomat, megragadtam Ando Hiroshige és Andy Warhol kezét. A fotográfia, a rézkarc, fametszet vagy szitanyomás – mindig ugyanaz: egy kéz, egy lelkiállapot, érzékelés – előttem az anyag, a képek, „rápecsételtem” – megfogtam, de már el is tűnt, megragadtam és elvesztettem – újra kattintom a fényképezőgépet.

Mindig nagyon szerettem fotográfálni, számomra különleges jelentőséggel bíró helyeket, tájakat időről időre különböző évszakokban felkeresni, vigasztalódni, gondolkodni, megnyugodni – és erről felvételt készíteni.

Ezt a felvételt szitanyomás technika segítségével átvittem a nedves porcelánlapra, és a képet hajlítottam, formáltam tovább. Érdekes felfedezés volt számomra a kétdimenziós fotográfia háromdimenziós „térivé” válása. Az egyszerű amatőr felvétel a többszöri átforgatás, gondolkodás, átkomponálás után megtisztult oda nem illő elemeitől, jelképivé, szimbolikussá vált.

Évek óta kísérletezem a porcelán hajlításával, gyűrésével, szaggatásával. A tiszta fehér, érzékeny, engedelmese anyag alkalmas ezekre az expresszív hatásokra. Első élményem: az ablakok és függönyök hajlításával kezdődött – rájöttem, hogy a nedves porcelánfelületre szitázott kép, fotó vagy rajz együtt hajlik az anyaggal – így a szitakép segít a mélységek és magasságok kidomborításában. Ha a felépített porcelánfigura „ruhája” szitázott kép, akkor utána a képpel együtt hajlik, zuhan, törik az egész kompozíció, és ez új drámai lehetőséget nyújt. Azt szeretném, ha munkám a szenvedélyes esőfelhőkkel teli ég vagy kanyargó dombos föld egy kiragadott darabja lenne – vagy fordítva

–, mintha magam és munkám ebbe a földbe vagy égbe olvadnánk be, tisztulnánk meg.

Porcelánportrék – mint naplóm. Évtizedek óta kísérletezem önmagam leképezésével, egyszerű, összefogott, „minimal art” formával (technikai nehézségekkel, túl nagy porcelánformák, magas hőfok: 1300 Celsius-fok) és izzó tartalommal (*Ipari táj költészete, Rousseau kertje, Magányos pad*). Ezeket a figurákat tájban élve képzelem el, bokrokban bújva, fűben hasalva, vízben állva – a kiállítótermekben próbálom „kő”-re helyezni őket, vagy félig kőformába építeni, hogy steril helyiségben is visszajussak a természethez.

Lehet kérdezni, miért adom legújabb munkáim bemutatásának a *Keleti szél* címet. Mert suhogást hallok, zúgást és viharos szelet, fának képzelem magam, melynek hajladozó ágain távozó madarak ringatóznak. Képzeletemet a messzeségek, távoli városok, sivatagok és tengerek hullámképei ragadják meg. Felfedezni, megismerni, tanulni és szárnyalni, gépmadaron félve, csattogó helikoptereken, üres repülőtereken, hosszú árnyékomba burkolózva várakozni. A felfedezés izgalma festi pirosra fázó arcomat magányos, itthoni műtermemben. A napok, hónapok, évek perceknek tűnnek, csak a gondolat száguld. A fantázia képei és a csend hangjai vesznek körül. Tárgyaimat nem tudom műhelyemben befejezni, technikai lehetőségeim végesek, égetni, magas hőfokon jó műveket alkotni – óvatosan csomagolva, lassan utaznom kell. És újra a felfedezés vágyával, végighajtok fél Magyarországon.

A Nemzetközi Kerámiastúdió Kecskeméten a kultúra szigete. Az odavezető utat is szeretem, a változó évszakokat, a tópart páráját, az alföldi

síkság színeit és a kenyérillatú levegőt. A stúdió műhelyei és az udvarok nagy művészek jelenlétét őrzik. Emlékszem, ki hol dolgozott, ki melyik fa alatt pihent. A kis hálószobáknak nevük van, a kilincseken agyagos kezük nyoma, a pincék tele az elmúlt évtizedek műtárgyaival, a kemencék, a farakások és a lila virágú babfa sokat jelentenek nekem. Évtizedek óta dolgozom a stúdióban.

Nemrég, egy ismeretlen napon, megpillantottam Nagoyában a Genji mesék lapjait – azóta úsznak szemem előtt a patakozó tájképi írásjelek, felhőkből aláhajló figurák, a festmények, rajzok zengő, tiszta konstrukciói. Ez a finomság, dekadencia elkápráztat, mint bódító illatba, hajlok vissza dühöngő XXI. századomból a Heian-udvar hűvös magányába.

Mint a kagylóba zárt igazgyöngy, mint a szív mélyébe rejtett fájdalom, mint gondolataink jég-kése agyunkban, nem felelünk meg a hajnaltól éjfélig tartó rohanó, gyarló életünknek. Szabad madarak vagyunk, és az ég – az Ég, az Ég! – az otthonunk.

Kelet-európai vagyok, egy rosszul sikerült társadalmi és ideológiai kísérlet, a szocializmus építésének gyermeke. A budapesti Iparművészeti

Főiskola elvégzése után egy „isten háta mögötti” elhagyatott, szegényes kerámiagyárban (Magyarszombatfai Kerámia Vállalat) kezdtem dolgozni tervezőként. De milyen gyárban! Ettől az időtől fogva kezdtem érezni a hűtőtornyok füstjét, a betört gyári üvegablakok rajzait, a futószalagokat, visszeres lábú öntőnöket, elektromos centrálékat, darutemetőt, a hatalmas, rosszul megvilágított gyári csarnokok magányát. Különös jelentése lett számomra a villanypóznáknak, a repülőgép hasának, a mérges gázoktól vörös égnek. Fotózni kezdtem ezeket az élményeimet, majd szitára, porcelánra tettem, a képeket együtt gyúrtem, formáztam az anyaggal. Két érzés vezetett: a csodálat és iszonyat. Bámulat és elismerés az emberi elme, technika teremtette csodák láttán, és félelem és szorongás a hatalmas és leállított, csikorgó acélművek látványa miatt. Mi lesz ezután?

A vízre hullt levél, mint hajó sodródik tova, vágyaink felfedező útjain hajóra szállunk és a Holdra, a Marsra űrhajózunk. Ez a forma a távozás rejtegye.

Zsuzsanna Mária Gáspár

Buzinkay Géza

sajtótörténész, várostörténész (Budapest, 1941. június 21.)

Európa közepén 1941 nyarán születni – nem biztatott szép kilátásokkal. Akár sejtették akkor a szülők, akár nem; akár derűs polgári életet éltek, akár a történelmileg felhalmozódott nyomorból kerestek kiutat. Az újszülöttek útravalóul a világháborút kapták: én héthetes pinceéletet, fény és élelem nélkül, apám halálát, összebombázott házzal. Ha mindez a budai várban történt, jó esély volt arra, hogy a gyerek néhány év múlva „osztályidegen” lesz,

majd még tanul „sztálini alkotmánytant” a 8. általános iskolai osztályban. Aztán felvételi vizsgával bekerültem a pesti piarista gimnáziumba (a klerikális reakció karjaiba!), ahol viszont a történelemtanár elégtelent adott annak, aki az előírt tankönyv alapján felelt, és nem az ő merőben eltérő szemléletű előadását mondta vissza. Mi is történik körülöttem?

Három nemzedék nyolc tagja élt együtt egy lakásban, mert csak így volt elkerülhető (talán), hogy a hatóságok társbérletet költöztessenek be. Második gimnazista voltam 1956. október 23-án, az estét a Kossuth tér egyik lámpavasára mászva töltöttem, két nap múlva pedig csupán néhány perccel előbb mentem el a térről, mint ahogy a mézszárlás megkezdődött. Aztán az október végi elcsendesülő városon átgyalogoltam Pestre, a Mikszáth Kálmán téri iskolában érdeklődni a tanítás újrakezdéséről. A Nagykörúton kiégett tankból kilógó félig elszenesedett szovjet katona, az úttesten tankok által elgázolt katonák hulláinak szőnyege.

A gimnázium 3. osztályát már a vár oldalában fekvő Toldy Ferenc Gimnáziumban kezdtem, abban az osztályban, amelyet akkor vett át az Eötvös Gimnáziumból büntetésül áthelyezett, megfigyelés alatt álló fiatal történelemtanár, Antall József. Ősszel a forradalom egyéves évfordulóján tüntetés volt az iskolában, amelyet kirúgások, hetekig tartó kihallgatások, majd a párt döntés követett: az osztály tanulóit érettségi után két évre eltiltották az ország összes felsőoktatási intézményétől.

Az első 18 évre meglehetősen tömör élettapasztalat – eredménye hosszas, nyugtalan útkeresés.

Persze nemcsak események formálják a sorsot. Könyvek, irodalom, művészetek és becsben tartott műtárgyak vettek körül, noha a család férfi tagjai mind mérnök végzettségűek voltak (ami a külvilág számára nem derült ki róluk). De volt egy bölcsészdoktor nagynéném – dr. Ney Klára-Mária, utóbb a Várbarátok Körének negyed századon át a vezetője –, aki abba az irodalom- és kultúrafelfogásba nevelt „bele”, amit ő még a negyvenes évek elején szívott magába az egyetemen. Nevelőapám, az iparművészet történetével foglalkozó dr. Borsos Béla főként a szenvedélyeivel hatott: a műtárgyak és a klasszikus zene szeretetével.

Kelet-Közép-Európában, a vasfüggöny mögött nem olyan módon fejlődött ki a fiatalok egyénisége, mint nyugat-európai társaiké. Az érdeklődést és a hovatarozást kevésbé tapasztalás, inkább könyvek (nemritkán tiltottak) és levelek alakították, formálták. A szépirodalom is leginkább klasszikusokat jelentett, hiszen kortárs külföldi irodalomként csak a szovjet irodalomhoz lehetett hozzájutni egészen a Nagyvilág megindulásáig. Ekkor viszont új világ nyílt ki, abszurd drámákkal és egy sokoldalú kedvenc, Friedrich Dürrenmatt műveivel, amelyek mintegy ráépültek a középiskolás kori keresés-lázadás felfedezettjének, Georg-Bernard Shaw-nak a hatására. A levelező befolyást évtizedekig nagybátyám, a történész, mítoszkutató, regényíró és archaikus magyar nagyúri jelenség, Ferdinandy Mihály testesítette meg, aki akkor már Puerto Ricó-i egyetemi tanár volt.

Természetes módon vált meggyőződésemmé: a vasfüggöny legnagyobb baja, hogy elzár az egyetemes kultúrától, a nagy írók, művészek, gondolkodók által teremtett Európától. A múzeumok és katedrálisok, a paloták és kastélyok Európájától, amelyek a hatvanas évek végétől legalább háromévenként megnyíló „nyugati” utazásaim legfőbb célpontjai lettek. Európa félreismerésében persze néhány kortársam is osztozott, s csak az szolgálhat mentiségünkre, hogy az elzártság szülte az idealizálást és a hályogot. És áll ez a másik tévedésre is: hányszor hallottam, és egy ideig vallottam is, hogy „most Budapest is olyan lehetne, mint Bécs, ha nem lennének itt az oroszok”! Arról, hogy honfitársaim részére Európa csak egy bevásárlóhely volt, nem vettem tudomást.

Az ösztönös tájékozódás ugyan egyértelműen bölcsész irányba mutatott, de a tanulmányok megkezdését keresztezte a pártállami tiltás – és egy másik, akkor domináns befolyás, a színházé. A színházat úgy képzeltem el, mint a minden lehetőséget tartalmazó és végtelen távlatú életet, és – talán meglepő módon – mint az emberi hitelesség megtestesítőjét. Amíg be nem juthattam az egyetemre, vidéki színészkedéssel próbálkoztam („művésznéven”), amihez ugyan az elméleteimen túl kevés gyakorlati tehetségem és túl sok gátlásom volt („úrifiú” voltam, ami akkoriban megbélyegzésnek számított), viszont kedvemre olvashattam. Elég sajátos jelenségként bámultak, amint 1960 táján vidéki városok lerongyolódott eszpresszóiban délelőttönként Freudot, filozófiatörténetet vagy magyar mitológiát olvastam. Kezdtém szellemi mindenevővé válni, ami persze nagy fegyelmeztelenséggel is járt. Közben kudarcok árán tudatosítottam magamban, hogy a színészet nem nekem való – és elkezdtem átrendezeni céljaimat.

A szellemi rendteremtés és orientálás reményében 1965-től kezdve elvégeztem az ELTE magyar és könyvtár szakát, azután pedig történelemből doktoráltam. Az egyetemi évek alatt a kötelező nagyok mellett két saját „barátra” tettem szert, akiknek műveit csak elkezdni tudtam, de abbahagyni nem: báró Kemény Zsigmond regényeire, portréira gondolok, és a ma már alig valaki által ismert szatirikus és morálfilozófus-publicista, Kákay Aranyos, azaz Kecskeméthy Aurél műveire, naplójára.

A nyilvános szereplés után lassan a nyilvánosság működésének kérdéseire fordultam. Már egyetemista koromban is a legtöbb dolgozatom a XIX. századi sajtópolitika, cenzúra, a magyar újságírás múltjához kapcsolódott, így aztán később ebből írt disszertációval lettem az irodalomtudományok kandidá-

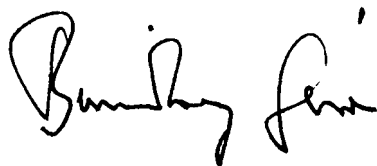
tusa (1983). Aspiránsvezetőm az a Németh G. Béla volt, aki átformálta a XIX. század második felére vonatkozó irodalmi és eszmetörténeti szemléletünket, és aki az 1980-as évektől kiemelkedő, korábban nem ismert mértékben felkészült irodalmárnemzedéket bocsátott útjára. Az MTA Irodalomtudományi Intézetében készülő nagyszabású, de máig befejezetlen kézikönyv (*A magyar sajtó története*) egyik szerkesztőjeként bízott meg néhány fejezet megírásával. Ezek elkészültével egyre több fejezetre kaptam megbízást a másik szerkesztőtől, Kosáry Domokostól is – amikor pedig az Akadémia Történettudományi Intézetének sajtótörténeti pályázatát megnyertem, s a pályamű alapján Hanák Péter bekapcsolt művelődés- és társadalomtörténeti kutatásaiba, akkor végre kezdett kirajzolódni, hogy mi lesz fő munkálkodási területem. Ideje volt jócskán harminc felett.

Amíg idáig eljutottam, közel egy évtizedig a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtárban dolgoztam Antall József igazgatása alatt – ahol az ő egyénisége volt az igazán vonzó, kevésbé a szakterület –, majd még ugyanennyit a Corvina Könyvkiadó szerkesztőjeként, mégis a sajtó, annak művelői és összes műfaja – beleértve a képi kommentárt, a karikatúrát is – maradt fő érdeklődési és kutatási területem, összekapcsolódva a nagyvárosi, budapesti kultúra tágabb körével. Várostörténet és sajtótörténet tárgyköreiből publikáltam több mint egy tucat kötetet és száznál több dolgozatot; sajtó- és médiatörténetet oktatók habilitált főiskolai tanárként az egri Eszterházy Károly Főiskolán, illetve az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Sajtótörténeti működésemért 1995-ben Pulitzer-emlékdíjat kaptam, és kandidátusként az Akadémia köztestületi tagja vagyok.

Budapest történetét távolról sem csak a sajtótörténet melletti kiegészítő elemnek tekintem. Az életmód, a lakáskultúra, a középosztály múltja és tárgyi kultúrája annyira fontos szerepet játszottak érdeklődésemben, hogy 1991-ben, akkor már az MTA Történettudományi Intézetének munkatársaként, megpályáztam és egy ciklusra elnyertem a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatói állását (1992–1995). Kezdetként sikerült az évek óta zárva tartó Kiscelli Múzeumot ismét megnyitni a nagyközönség számára, majd négy év alatt Budapest több mint kétezer éves történetét állandó kiállításokkal bemutatni a Budavári Palotában. Először láttam bele egy mai magyar kulturális intézmény irracionális működésének iszonytató mélységeibe. Közben teljesen megváltozott a fővárosi „léggör”, s az intézményi függetlenséggel szemben ismét kívánatosabbá váltak az újrafonható, politikailag is motivált régi kapcsolatok, amiért nem minősült nagy árnak az addigra kialakított nemzetközi kapcsolatok félbeszakítása távozással, a városi múzeumok Budapestre tervezett nemzetközi kongresszusának elmaradása sem. Ám Budapest újkori várostörténetének 1995-ben megrendezett, újszerű történeti kiállítási szemléletet megvalósító kiállítását az elmúlt tizenöt évben sem sikerült újjal felváltani.

A kilencvenes évek közepétől vált fő tevékenységemmé a sajtótörténet oktatása és az oktatás számára használható művek megírása. Sok résztanulmány elkészült – az Osztrák Tudományos Akadémia *Die Habsburgermonarchie 1848–1918* című monográfiásorozatában a magyar hírlapok története németül is megjelent –, és csaknem egy évtized kiadói packázásai után 2009 végén a könyvesboltokba került a teljes magyar sajtó múltjából összeállított testes antológia (*Hírharang, vezércikk, szenzációs riport*).

Azonban Budapest, pontosabban Buda, még pontosabban a Várnegyed – a „szülőfalum” – sem maradt ki érdeklődési körömből. A vár oldalában fekvő Toldy Ferenc Gimnázium, az egykori budai főreáltanoda százötven éves fennállása alkalmával megírtam az iskola történetének monográfiáját (*Iskola a lovagvárban*, 2005), és több mint tíz éve vezetem a Várbarátok Körét, amit a tagok gyarapodó létszámmal és az előadóestek közönsége élénk érdeklődéssel jutalmaz, az önkormányzat pedig Budavárért Emlékéremmel ismert el. A több mint negyvenéves múltra visszatekintő Várbarátok Köre sokat tett és tesz a polgári hagyományok megőrzéséért, megismertetéséért és a vári identitástudat, a lokálpatriotizmus veszélybe került erényeinek átmentéséért.

Kovács P. József

televíziós bemondó, előadóművész (Budapest, 1941. július 4.)

A megérkezés a hetvenedik születésnap idején már-már egybeesik az életút befejező pillanatával, hiszen ami ezután jön, az már ajándék. A sok évtizedes küzdelem a fennmaradásért megtelt az érvényesülés drámai fordulataival és az élet szép és ritka pillanatainak élvezetével. Visszanézve az indulás és megérkezés közötti időszakra nyilvánosan csak azt érdemes felidézni, ami másnak is erőt ad, példát mutat.

Ma, amikor a tízmilliót nem éri el Magyarország népessége, nehéz el-

képzelni, hogy amikor megszülettem, 1941-ben, már tartott a második világháború, már hadiállapot állt fenn Magyarország és a Szovjetunió között. Ilyen történelmi helyzetben mégis voltak édesanyák, mint az enyém is, akik hittek a jövőben és gyermekeket hoztak világra. És milyen körülmények között kellett gondoskodni a családról? 1948-ban államosították a gyárat, nagyapámét is, és ő öngyilkos lett, mert mindenét elvették, amit egy nehéz sorsú, mélyről jött ember az életben elérhetett. Édesapámat jogszerűtlenül bebörtönözték, így kis családuknak csak vegetált. Édesanyám hite szerint a tanulás lehetett az előremenekülés. Első alma materem egy francia papok vezette közösség, ahol előbb tanultam írni, számolni, beszélni és imádkozni franciául, mint magyarul – de jött Rákosi, hazazavarta a papokat, államosította az iskolát. (Mindszentyt ez időben ítélték halálra.) Következtek a magyar iskolák, erre már intenzívebben emlékezem.